

گردشگری طبیعی درمانی

جریان گردشگری از مرکز به پیرامون (نمونه موردی: شهرستان ارومیه)

چکیده

گردشگری درمانی شاخه‌ای از گردشگری پزشکی است که از گذشته در بین مردم رایج بوده است. چشمه‌های آب معدنی متعدد با خواص و ترکیبات متفاوت، در یادمانی، استفاده از انرژی خورشیدی، داروهای گیاهی، آب و هوای معتدل و طب سنتی عواملی در گذشته بودند که موجب سفر و جابه‌جایی مردم جوامع سنتی شده‌اند. از طرف دیگر، با اذعان به اینکه سفر محرک اصلی چرخه اقتصادی کشورهاست، این روگردشگری موجب پیشرفت و توسعه اقتصادی کشورهایی شده که از قبل برای جهانگردی و گردشگری برنامه‌ریزی کرده‌اند. در گردشگری طبیعی درمانی برخلاف گردشگری تاریخی و فرهنگی که مقاصد گردشگران، شهرها و مراکز انسانی است، در این نوع گردشگری مقصد گردشگران در حاشیه و پیرامون مراکز انسانی و ابرشهرها قرار دارد. این پژوهش می‌خواهد جواب این سؤال را روشن سازد که: «آیا جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی می‌تواند به جریان اقتصادی از مرکز به پیرامون بینجامد؟» برای پاسخ به پرسش مذکور از روش منابع کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده و نتیجه پژوهش بیانگر این است که منابع گردشگری طبیعی درمانی حواشی و پیرامون شهرهای بزرگ و ابرشهرها کمتر در معرض تغییر و تخریب قرار دارند، لیکن در صورت رونق گردشگری (طبیعی درمانی) می‌توان جریان اقتصادی را از مرکز به سمت پیرامون هدایت کرد. در این راستا شهرستان ارومیه به‌عنوان مورد پژوهش انتخاب شده و نتیجه حاصل از آن می‌تواند به کل شهرستان‌های کشور تعمیم یابد و با برنامه‌ریزی در بخش گردشگری (درمانی) بخشی از درآمد و اشتغال مردم پیرامون از این طریق تأمین شود.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، گردشگری طبیعی درمانی، گردشگری طبیعی
شهرستان ارومیه

جبرائیل خذری

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

یکی از
پارادایم‌های مطرح
در علم جغرافیا پارادایم
بوم‌محوری است. براساس این پارادایم
کل محیط و تمامیت آن شامل همه عناصر، گیاهان،
حیوانات، معادن و خاک‌ها، هر یک دارای وظایفی
است و از ارزش‌های واقعی بهره‌مند هستند. آلدولثوپولد،
محیط‌شناس معروف با انتشار اثر خود با عنوان حکمت زمین،
پارادایم بوم‌محوری را مطرح کرد. این محقق با گسترش محدوده
اجتماع (جامعه)، به خاک‌ها، آب‌ها، گیاهان و حیوانات نیز حیات
می‌بخشد. از این رو در پارادایم بوم‌محوری حتی سنگ‌ها نیز به‌عنوان یک
عنصر زنده شناخته می‌شوند. در این دیدگاه که رویکرد کل‌گرایی دارد،
هر عنصری و هر چیزی به عنصر و چیز دیگر وابسته است و کل انسان‌ها
و طبیعت با هم بخشی از کل نظام عالم را تشکیل می‌دهند (شکویی،
۱۳۸۲: ۲۲). براساس این دیدگاه انسان تمامی نیازهای حیاتی خود را از
طبیعت و محیط طبیعی اطراف خود تأمین می‌کند.
«فرانس شافر^۲ شاخص‌های حیاتی انسان را به هفت شاخص تقسیم
می‌کند که عبارت‌اند از:

۱. تولیدمثل و تداوم بقا؛
۲. سکونت و اسکان در یک زیست‌بوم؛
۳. کار کردن؛
۴. آموزش دیدن؛
۵. رفت و آمد؛
۶. تأمین نیازهای شخصی؛
۷. استراحت و گذران اوقات فراغت.

این شاخص‌ها ماهیت غریزی دارند و جزء نیازهای فطری محسوب
می‌شوند» (رهنمایی، ۱۳۹۴: ۹۷). بنابراین تأثیر شگرف گردشگری در
زدودن آلام و خستگی‌های روحی و روانی بر کسی پوشیده نیست و انسان
با سفر در محیط‌های طبیعی و انسانی یکی از شاخص‌های حیاتی خود را

تأمین
می‌کند
آب و هوا،
پوشش گیاهی،
تفریحات ساحلی (۳S)^۲،
چشمه‌های معدنی، مراکز
آب‌درمانی، محصولات زراعی،
غذاهای محلی، داروهای گیاهی و
طب سنتی، پایه و اساس گردشگری
طبیعی‌درمانی را تشکیل می‌دهند. عوامل مذکور
در مناطقی پراکنده‌اند که از شهرها و مراکز انسانی
فاصله دارند یا به عبارت دیگر، مناطق پیرامونی به حساب
می‌آیند. «حتی در پیرامون شهرهای بزرگ و در روستاهای آرام
و به دور از هیاهوی شهری در مزارع و کوهستان‌های خوش‌آب‌وهوا،
گاهی مراکز نقاقت ساخته شده است که بیماران پس از عمل در
بیمارستان مجهز در شهرهای بزرگ، برای گذران دوران نقاقت به این
نقاقت‌گاه‌های ارزان‌تر که از آلودگی‌های هوا، آلودگی‌های زیست‌محیطی
و صوتی بدورند منتقل می‌شوند» (پاپلی‌یزدی و سقایی، ۱۳۸۶: ۶۲).
«آب‌وهوا خود منبع طبیعی و ثروت عظیم اقتصادی برای گردشگری
است و عنصری است که تسهیلاتی برای توریسم فراهم می‌آورد و از

این طریق موجب جلب گردشگران می‌شود. گرچه آب‌وهوا خارج از هر طرح گردشگری قرار دارد، ولی موقعی که در تولید یک کالا یا یک نوع خدمت توریستی مشارکت می‌کند به منبعی ارزشمند تبدیل می‌شود» (ذوالفقاری، ۱۳۸۹: ۴۵).

نواحی کوهستانی به علت توپوگرافی خاص، آب‌وهوای پاک، مناطق فعال زمین‌شناختی^۴، چشمه‌های آب‌معدنی، دره‌ها و رودهای سرسبز، پوشش گیاهی دامنه‌ای، جنگل‌های انبوه و نیمه‌انبوه، آبشارها و تنوع زیستی از نظر جذابیت‌های گردشگری طبیعی درمانی بیشترین مراکز گردشگری را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به عوامل مذکور، مراکز گردشگری درمانی در مناطق پیرامونی شهرهای بزرگ و ابرشهرها پراکنده‌اند و سمت‌وسوی مسافرت‌ها در این نوع گردشگری از مرکز به پیرامون است.

بنابراین پژوهشگر مصمم است در این راستا مقاله‌ای با عنوان «گردشگری درمانی جریان اقتصادی مرکز - پیرامون با نمونه موردی شهرستان ارومیه» بنویسد و پاسخ علمی و متقن برای سؤال مطروحه پژوهش (آیا جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی می‌تواند به جریان اقتصادی از مرکز به پیرامون بینجامد؟) ارائه دهد.

مبانی نظری

در جوامع بدوی انسان‌ها برای معالجه بیماران از گیاهان متفاوت استفاده می‌کرده‌اند. این موضوع در بین جوامع، اتفاقی و به‌طور تجربی رایج بوده است. حتی برخی از حیوانات به تجربه آموخته‌اند که با خوردن برخی گیاهان، ناراحتی‌های درونی بدن خود را کاهش یا بهبود بخشند.^۵

از گذشته‌های دور اعتقاد بر تأثیر شفابخش بودن چشمه‌های آب گرم معدنی نیز در انسان‌ها وجود داشته و بدین جهت گردشگری درمانی یکی از قدیمی‌ترین اشکال گردشگری به شمار می‌رود؛ به‌طوری که در تمدن‌های باستانی بسیاری از روش‌های طبیعی درمانی را به کار می‌گرفتند. رومی‌ها اولین چشمه‌های آب گرم را به لحاظ بهبود برخی امراض در اروپا تأسیس کردند» (احسانی، ۱۳۹۴: ۷۸).

گردشگری درمانی زیرمجموعه جغرافیای پزشکی است و «عنوان جغرافیای پزشکی ابتدا در سال ۱۸۹۱ به وسیله آلفرد هوبلند^۶ در کنگره جهانی پراکندگی جغرافیای سرطان در میان زنان انگلستان و ولز به کار رفت. وی در سال ۱۸۹۲ کتابی تحت‌عنوان پراکندگی جغرافیای امراض در بریتانیا به چاپ رسانید که در مقدمه آن عنوان جغرافیای پزشکی ذکر شده بود و مفاهیم جغرافیای پزشکی در ابتدا تحت‌عنوان توپوگرافی پزشکی معرفی شده بود» (شکویی، ۱۳۸۲: ۳۵۲ و ۳۵۳). «گردشگری درمانی در جوامع بشری برای همیشه وجود داشته، ولی کسی تا قبل از قرن هجدهم اهمیت چندانی برای آن قائل نبوده است و عموماً مناطقی که آب‌های معدنی داشتند، برای درمان امراض مختلف از بیماری‌های روده‌ای، کبدی، استخوان و پوست موردتوجه قرار می‌گرفتند. این شیوه بیشتر در کشورهای اروپایی به خصوص در انگلستان رواج داشت» (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴). «در قرن نوزدهم با صنعتی شدن اروپا نیاز انسان به حضور در طبیعت خوش‌آب‌وهوای کوهستان‌ها زمینه‌ساز گردشگری سلامت بوده است تا اینکه سازمان جهانی گردشگری، سلامت را این‌گونه تعریف کرد: استفاده از خدماتی که به بهبود یا افزایش سلامتی و تقویت روحیه افراد

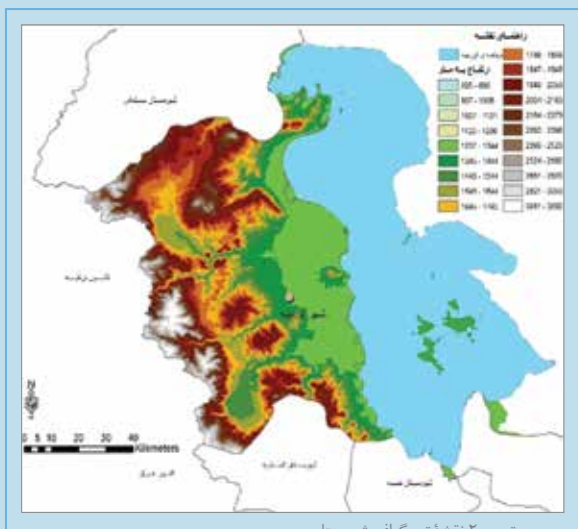
با استفاده از آب‌های معدنی، آب‌وهوای مطبوع یا خدمات پزشکی منجر شود و در مکانی خارج از محل سکونت به مدتی بیش از ۲۴ ساعت و کمتر از یک سال به طول انجامد» (احسانی، ۱۳۹۴: ۷۸). امروزه بنا به مقتضیات زمانی، گردشگری درمانی «از جمله بخش‌های رو به رشد گردشگری است. زندگی صنعتی در بیشتر کشورهای دنیا الزاماتی را با خود به همراه دارد و نیازهایی را برای عموم جوامع مختلف ایجاد کرده است، از جمله: تمایل برای تناسب اندام، استفاده از منابع طبیعی و ویتامین‌ها، کاهش استرس، افزایش سلامت روح و روان و...» (خذرلی، ۱۳۸۹: ۱۲۷). این موارد موجب توسعه و گسترش گردشگری درمانی در عصر کنونی شده است.

نظریه مرکز - پیرامون^۷

«نظریه‌های توسعه ناحیه‌ای به‌طور عموم بعد از جنگ جهانی دوم به‌عنوان نگرش‌هایی در جهت نیل به عدالت اقتصادی - اجتماعی و توزیع بهینه منابع و کاهش نابرابری‌های ناحیه‌ای مطرح شد» (خراط زبردست، ۱۳۷۷: ۲۷). از جمله این نظریه‌ها نظریه مرکز - پیرامون است. «تیین نظریه مرکز - پیرامون براساس تحقیقات فریدمن^۸ در آمریکای جنوبی صورت گرفت. این مدل، نظام فضایی منطقه را به دو زیرنظام یعنی مرکز و دیگری پیرامون تقسیم می‌کند. او رابطه این دو نظام را رابطه استعماری می‌داند که قطبی شدن را در مرکز و حاشیه‌ای شدن را در پیرامون به دنبال دارد. در اثر سلطه مرکز، منابع از حاشیه به مرکز منتقل می‌شود. تقسیم اقتصادی فضایی ملی به دو واحد فضایی، یعنی منطقه مرکزی ابرشهر و مناطق پیرامونی کمتر توسعه یافته آن منجر به ماکروسفالی ابرشهرها می‌شود» (زیاری، ۱۳۹۳: ۱۳۶).

براساس نظریه مذکور، کشور، منطقه و ناحیه، هر یک به مثابه یک دایره، دارای مرکزی به‌عنوان مرکز کشور، مرکز منطقه و مرکز ناحیه هستند و از مرکز دایره به اطراف، اصطلاح پیرامون، اطلاق می‌شود. رشد و توسعه اقتصادی در نظریه مرکز - پیرامون به این‌گونه است که: مرکز به لحاظ داشتن یک یا چند مزیت اقتصادی به‌عنوان قطب تمرکز، جمعیت را به سمت خود جذب می‌کند و به تبع آن، خدمات بیشتری را تصاحب و خدمات نیز جاذب جمعیت می‌شوند. این دور باطل (ارائه خدمات و افزایش جمعیت) تکرار می‌شود، ولی پیرامون به علت ضعف بنیان‌های اقتصادی یا به‌صرفه نبودن استفاده از بنیان‌های اقتصادی، جمعیت آن متفرق می‌شود و خدمات کمتری نیز جذب می‌کند. بنابراین پیرامون به علت کمبود برخی خدمات اساسی تعدادی از جمعیت خود را به وسیله مهاجرفرستی به مراکز برخوردار از دست می‌دهد. این روند به‌صورت مداوم جریان می‌یابد و در نهایت کشور، منطقه و ناحیه به دو قطب مرکز با تمرکزگرایی جمعیت و خدمات و پیرامون با واگرایی جمعیت و خدمات رفاهی تقسیم می‌شود.

اما آنچه در جریان گردشگری طبیعی درمانی اتفاق می‌افتد، برعکس آن چیزی است که در نظریه مرکز - پیرامون گفته شد. یعنی جاذبه‌های گردشگری طبیعی مرکز در اثر تمرکز خدمات و جمعیت تخریب شده یا در حال تغییر و تخریب‌اند. برای مثال، با ازدیاد جمعیت و به تبع آن افزایش وسایل حمل‌ونقل، هوا آلوده شده و نور کافی به اندرون فضاهای مسکونی نمی‌رسد، تهویه هوا به درستی انجام نمی‌گیرد و چشم‌اندازهای طبیعی اعم از باغات، انهار، مراتع، مزارع، قنوات، چشمه‌ها و پستی و

تصویر ۲. نقشه توپوگرافی شهرستان

طبیعت سرسبز، آب‌وهوای معتدل به همراه لندفرم‌های متفاوت، تنوع زیستی و چشم‌اندازهای زمین‌شناختی باعث تنوع و تعدد جذابیت‌های گردشگری طبیعی در شهرستان ارومیه شده است. بنابراین در صورت برنامه‌ریزی زمینه برای ژئوتوریسم، اکوتوریسم، هیدروتوریسم، و توریسم‌درمانی و سایر شاخه‌های گردشگری و توریستی در این شهرستان فراهم است و می‌توان اشتغال و درآمد اقشار مختلف مردم شهرستان و استان را از طریق گردشگری طبیعی و سایر شاخه‌های گردشگری سامان‌دهی کرد.

توصیف و سطح‌بندی مراکز گردشگری طبیعی درمانی شهرستان ارومیه

«ژژر برتران»^۱ در تعیین قلمرو ارگانیکسم^۱ و طبقه‌بندی زیستی^{۱۱}، فضاهای جغرافیای طبیعی و انسانی را بین ۵ تا ۸ سطح تقسیم‌بندی کرده است که پایین‌ترین سطح تا بالاترین سطح آن عبارت‌اند از:

۱. «ژئوتوپ»^{۱۲}، عارضه‌ای در حد یک چشمه آب؛
۲. «زمین‌رخساره»^{۱۳}، قسمتی از زمین به وسعت یک تا چند هکتار؛

۳. «ژئوسیستم»^{۱۴}، مساحتی در حد یک روستا و اراضی اطراف آن؛

۴. «سرزمین»^{۱۵}، وسعتی به اندازه چندصد تا چند هزار کیلومتر مربع؛

۵. «ناحیه»^{۱۶}، وسعتی معادل ۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰

در پارادایم

بوم‌محوری حتی

سنگ‌ها نیز به‌عنوان

یک عنصر زنده شناخته

می‌شوند. در این دیدگاه که

رویکرد کل‌گرایی دارد، هر عنصری

و هر چیزی به عنصر و چیز دیگر وابسته

است و کل انسان‌ها و طبیعت با هم بخشی از

کل نظام عالم را تشکیل می‌دهند

بلندی‌ها در شهرها در اثر ساخت‌وسازها از بین می‌رود. بنابراین زندگی در چنین سکونت‌گاه‌هایی ضمن اینکه یکنواخت و تکراری است، انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی نیز در آن‌ها به‌وجود می‌آید که نیاز شدید شهرنشینان را برای رجعت به محیط‌های طبیعی سالم و آرام در پی دارد.

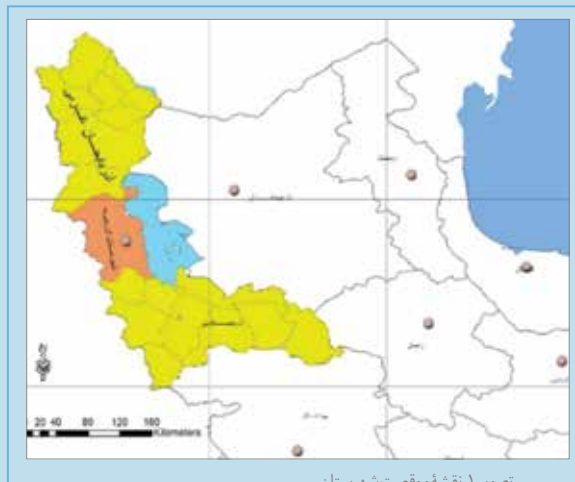
مشکلات مذکور و برخی مشکلات عدیده دیگر موجب شده است که مردم از مراکز شهری به سوی پیرامون - با توجه به اندازه و بزرگی شهرها - برای استفاده از عوامل مؤثر بر گردشگری طبیعی درمانی حرکت کنند و در این جریان مرکز به پیرامون، جریان اقتصادی و بازار کار و کاسبی نیز در پیرامون رونق می‌گیرد. پیرامون در اثر بهبود نسبی اقتصادی به مرحله تثبیت جمعیت خود می‌رسد.

مواد و روش‌ها

مقاله ماهیت نظری - بنیادی دارد و با روش توصیف و تحلیل، تدوین شده است. جمع‌آوری اطلاعات در این مقاله مبتنی بر روش اسنادی و میدانی است. در روش اسنادی پژوهشگر با استفاده از کتب و مقالات اطلاعات موردنیاز را گردآوری می‌کند و در روش میدانی مناطق مختلف مکان پژوهش، مورد بازدید قرار می‌گیرد و از مقاصد جاذبه‌های گردشگری درمانی تصاویر تهیه می‌شود. سپس اطلاعات به‌دست‌آمده با روش عقلانی و استدلالی تحلیل و نتیجه‌گیری می‌شود.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان ارومیه مرکز استان آذربایجان غربی ۵۲۵۱ کیلومتر مربع وسعت دارد و در حدود ۱۴ درصد از مساحت کل استان را به خود اختصاص داده است. از نظر طول و عرض جغرافیایی بین ۳۷ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۴ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این شهرستان از شمال به شهرستان سلماس، از جنوب به شهرستان نقده و مهاباد، از شرق به دریاچه ارومیه، از غرب به مرز ایران و ترکیه و ایران و عراق محدود است (تصویر ۱). شهرستان مذکور از منظر توپوگرافیکی از غرب به شرق به چهار قسمت تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از: مناطق کوهستانی، کوهپایه‌ای، جلگه‌ای و دریاچه ارومیه (تصویر ۲).

تصویر ۱. نقشه موقعیت شهرستان

کیلومتر مربع؛

۶. «ایالت^{۱۷}»، مساحتی در حدود چند ناحیه یا چندصد هزار

کیلومتر مربع؛

۷. «قلمرو^{۱۸}»، وسعتی بین ۵۰۰۰۰۰ تا چندین میلیون کیلومتر مربع؛

۸. «منطقه^{۱۹}»، قسمت وسیعی از کره زمین مانند آب‌وهوای منطقه

حاره که وسعت زیادی از کره زمین را شامل می‌شود» (دولفوس، سهامی، ۱۳۷۰: ۴۷ تا ۵۰).

بر اساس تقسیم‌بندی مذکور، جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی شهرستان ارومیه از نظر وسعت تا ۵ سطح مذکور را شامل می‌شود که عبارت‌اند از:

● در سطح ژئوتوپ، آب‌های چشمه‌های معدنی قرار می‌گیرند که عبارت‌اند از: «قینرجه»، «مسکین»، «چر»، «سرو»، «قوشچی»، «نیژ»، «دولاما»، «سلطان»، «زسکند»، «برده‌رش»، «موانا»، «کانی‌تاپر»، «دیزج»، «هفت‌آباد»، «ایستی‌سو» و «زنبیل». با اذعان به اینکه چشمه‌های معدنی با توجه به خواص شیمیایی و فیزیکی آب، هر یک در بهبود برخی امراض مؤثرند و مردم بیشتر به لحاظ اهمیت درمانی، چشمه‌ها را مقاصد گردشگری خود انتخاب می‌کنند.

● در سطح زمین‌رخساره آبشارها قرار می‌گیرند که عبارت‌اند از: «دالان‌پر»، «سولوک»، «سولودوکل»، «سدوک» و «شلمکان». «آبشارها بر حسب ارتفاع، حجم جریان آب، گستره آبگیر در محل ریزش آب و امکان دسترسی از ارزش تفرجگاهی و تفریحی متفاوتی برخوردارند» (سقای و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹). این چشم‌اندازها به علت محیط طبیعی اطراف خود و به همراه صدای دلنشین جریان آب از ارتفاع، موجب آرامش روحی انسان می‌شوند و از منظر طبیعت‌درمانی و اکوتوریسم، گردشگران را به سوی خود جذب می‌کنند.

● در سطح ژئوسیستم، دریاچه‌های محلی و دریاچه‌های پشت سدها قرار دارند، مانند: دریاچه «مارمیشو»، دریاچه «کوه شهیدان»، دریاچه «کوه مام‌شیخ» و دریاچه‌های «سد نازلو»، «سد باراندوز» و «سد شهرچایی» ارومیه؛ و نیز برخی روستاهای هدف گردشگری، مزارع کشت انواع محصولات زراعی و باغات مثمر در این سطوح از گردشگری قرار دارند. در سطح ژئوسیستم تفاوت‌های خرده‌اقلیمی و چشم‌اندازهای طبیعی و آرامش محضی که در محیط طبیعی حاکم است برای رفع خستگی و کسالت‌های روحی و روانی، محیط‌های مناسبی هستند.

● در سطح سرزمین شامل رودهای مهم و پرآب، مانند: مناطق مبدأ رودهای نازلو، باراندوز، شهرچایی، دره‌های کوهستانی مانند «دره نیژ»، «جرمی»، «خان»، «دره فاسملو» در مسیر ارومیه - اشنویه، «دره دولاما» در مسیر جاده بالانج - مهاباد. این سطح گردشگری می‌تواند برای گردشگرانی در شاخه‌های گردشگری ماجراجویانه، طبیعت‌گردی، پیاده‌روی، کوه‌نوردی، صخره‌نوردی، جمع‌آوری گیاهان دارویی و گیاهان غذایی مورد استفاده باشد.

● در سطح ناحیه، دریاچه ارومیه، جزایر و سواحل اطراف آن قرار می‌گیرند که در ذیل توصیف می‌شوند.

دریاچه ارومیه

«دریاچه‌ها و تالاب‌ها به واسطه ارزش بالقوه برای گذران اوقات فراغت به‌ویژه فعالیت‌های تفریحی متکی به آب، تجمع مطلوب حیات‌وحش و به‌ویژه پرندگان، از

منابع تفرجی و گردشگری مهم محسوب می‌شوند» (سقای و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹). دریاچه ارومیه از مراکز مهم و وسیع گردشگری درمانی در شرق شهرستان ارومیه است که نزدیک‌ترین و دورترین سواحل آن به ترتیب ۱۰ تا ۷۰ کیلومتر از شهر ارومیه فاصله دارند. سواحل دریاچه به جز در برخی مناطق که کوهستانی یا باتلاقی است مابقی آن برای گردشگری درمانی قابل استفاده‌اند.

این دریاچه از منابع گردشگری در سطوح محلی، منطقه‌ای و فراملی به حساب می‌آید که در حدود چهار ماه از سال می‌تواند برای گردشگران درمانی داخلی و خارجی استفاده مطلوب داشته باشد. برخی مزیت‌های درمانی دریاچه ارومیه عبارت‌اند از:

۱. آب دریاچه به همراه املاح آن به‌عنوان آب معدنی برای بهبود برخی امراض پوستی استفاده می‌شود (تصویر ۳).

تصویر ۳. استفاده از آب و نمک دریاچه ارومیه در بهبود امراض

تصویر ۴. رستوران غار نمک در ارومیه

۲. لجن موجود در این دریاچه اختلاطی از مواد معدنی آب رودها و مواد معدنی موجود در لیتولوژی و تشکیلات بستر آن است که حالت خمیری دارد و در بهبود برخی امراض استفاده می‌شود.

۳. از نمک و ماسه سواحل آن برای بهبود امراض استفاده می‌شود. با توجه به تأثیر نمک در درمان امراض، در برخی مناطق شهر ارومیه در کافه‌های نمک برای مردم نیز خدمات ارائه می‌شود (تصویر ۴).

۴. سواحل آن چشم‌اندازهای طبیعی زیبایی دارد که علاوه بر آرام و ساکت بودن، از منظر طبیعی نیز برای قدم زدن، شنا کردن، استراحت

کردن و برای گذران اوقات فراغت بسیار مناسب است (تصویر ۵).

تصویر ۵. سواحل آرام و زیبای دریاچه ارومیه

تصویر ۷. محیط بکر و سرسبز مناطق جنگلی نیمه‌انبوه غرب شهرستان

نواحی کوهستانی سرسبز در اثر ورود توده‌های هوای غربی (دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس) بارش مناسبی دارد. بارش بین ۵۰۰ تا ۷۰۰ میلی‌متر در این مناطق، زمینه را برای زندگی گیاهی (تصویر ۷) و جانوری فراهم کرده است. بنابراین، دره‌های مناطق کوهستانی از منابع گردشگری طبیعی و طبیعت‌درمانی در این شهرستان است.

۲. بارش برف‌های سنگین مناطق کوهستانی: ورود توده‌های هوای سرد سیبری و قطبی شمال اروپا، موجب برودت هوا و به تبع آن ریزش‌های جوی به صورت برف سنگین در نواحی کوهستانی غرب می‌شود، به طوری که موجب جذب مردم برای تفریحات سالم در محیط طبیعی خواهد شد (تصویر ۸). ذوب برف دامنه‌ها و یخچال‌های کوهستانی و جریان آب‌های سطحی از چشم‌اندازهای بی‌بدیل این منطقه است که به خصوص در اواخر فصل بهار و اوایل تابستان جوی‌ها و رودهای متعددی به راه می‌افتند و در برخی مناطق، آبشارهای بسیار زیبایی در کوهستان‌ها و در شیب‌های تند تشکیل می‌شود (تصویر ۹).

با توجه به اینکه آب دریاچه ارومیه در خلال سال‌های اخیر بسیار کاهش یافته به طوری که در امر گردشگری قابل استفاده نیست، با اذعان به اهمیت این دریاچه و اقدام‌های مؤثری که دولت و مردم در جهت احیای آن انجام می‌دهند، امیدواریم در آینده شاهد رونق دوباره گردشگری درمانی در این دریاچه باشیم.

توصیف اجمالی جاذبه‌های درمانی غرب

شهرستان ارومیه

جاذبیت‌های گردشگری طبیعی درمانی این مناطق

عبارت‌اند از:

۱. کوهستان‌ها و دره‌ها: «کوهستان‌ها و دامنه‌ها چه مشجر

یا با ساخت‌های سنگی و صخره‌ای از جاذبه‌های اکوتوریستی محسوب می‌شوند که امروزه مورد استقبال عموم گردشگران طبیعی قرار گرفته است» (سقایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۸). غرب شهرستان ارومیه به نواحی کوهستانی و مرزی کشورهای ترکیه و عراق منتهی می‌شود. دامنه‌های ییلاقی مناطق کوهستانی، بُزسینا، دالان‌پر، بینار، شهیدان، برده‌رش و برخی مناطق کوهستانی دیگر با فاصله‌ای در حدود ۴۰ تا ۸۰ کیلومتر پراکنده هستند. این قسمت یکی از مناطق بکر شهرستان و یکی از بهترین مناطق خوش‌آب‌وهوا و محیط طبیعی در کشور محسوب می‌شود^{۲۱} (تصویر ۶).

تصویر ۸. هجوم مردم شهر ارومیه برای استفاده از طبیعت در زمستان منطقه خوشاکو و کوه‌های اطراف ارومیه

تصویر ۹. آبشار سولوک در بهترین منطقه آب‌وهوایی مرگور در غرب شهرستان

تصویر ۶. منطقه خوش‌آب‌وهوای مرگور در غرب شهرستان ارومیه

تصویر ۱۰. آبگرم‌یستی سودر شهرستان ارومیه

۳. **روستاها و آداب و رسوم مردم:** در مناطق مختلف شهرستان ارومیه و به‌ویژه در نواحی کوهستانی در اثر تعامل انسان با محیط، روستاها با بافت‌های متفاوت و با آداب و رسوم مختلف شکل گرفته‌اند که برخی آیین‌ها و غذاهای سنتی به همراه لباس‌های محلی و گویش‌ها و لهجه‌ها و موسیقی سنتی^{۲۲}، این روستاها از جذابیت‌های گردشگری طبیعی برای گذران اوقات فراغت بیماران به‌خصوص بیماران روحی و روانی است.

۴. **چشمه‌های آب معدنی:** استان آذربایجان غربی به‌ویژه شهرستان ارومیه از لحاظ وجود چشمه‌های معدنی بسیار غنی است. در مناطق مختلف کوهستانی چشمه‌های معدنی بسیار با خواص متفاوت پراکنده‌اند که دارای آب‌های با درجات حرارت متفاوت به همراه مواد معدنی مختلف‌اند که هر یک در بهبودی امراض خاص تأثیر دارند.

با توجه به اینکه سابقه استفاده از چشمه‌های معدنی در کشورهای اروپایی بسیار زیاد است، ولی هنوز در سطح کشور، استان، و شهرستان اقدامات چندان مناسبی برای بهره‌برداری از آب‌های معدنی در جهت جذب گردشگران درمانی صورت نگرفته است (تصویر ۱). این چشمه‌ها با فواصل متفاوت از ۳۰ تا ۸۰ کیلومتری شهرستان ارومیه پراکنده هستند.

۵. **باغات اطراف شهرستان:** باغات مختلف با فواصل متفاوت در اطراف شهرهای ارومیه، نوشین‌شهر، سیلوانه، نازلو و سرو پراکنده‌اند. شهرستان ارومیه به لحاظ تنوع آب و هوایی، باغات پرمیوه بسیار دارد. وجود میوه‌های مختلف با طعم و مزه خوب، مانند زردآلو، آلو، آلبالو، انواع گونه‌های سیب درختی و انواع انگور، هر یک با خواص درمانی خصوصی می‌تواند در جذب گردشگران مؤثر باشد.

۶. **پوشش گیاهی:** موقعیت جغرافیایی، بارش سالانه مناسب و خاک حاصل‌خیز، زمینه را برای رشد و رویش پوشش گیاهی جنگلی و بوته‌ای فراهم کرده است. تنوع پوشش گیاهی (تصویر ۱۱) و به تبع آن زندگی جانوری، چشم‌اندازهای بسیار جذابی در محیط‌های طبیعی این شهرستان به‌وجود آورده است که از نظر زیبایی‌شناسی و سیمای سرزمینی

شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی به لحاظ لیتولوژی، هیدرواقلمیم و توپوگرافی، استعدادهای مناسبی برای جذب گردشگران درمانی دارد. دریاچه ارومیه و جزایر آن، چشمه‌های آب

معدنی، تالاب‌های متعدد و طبیعت سرسبز و بکر، زمینه را برای توسعه و گسترش اکوتوریسم و گردشگری طبیعی درمانی فراهم کرده است

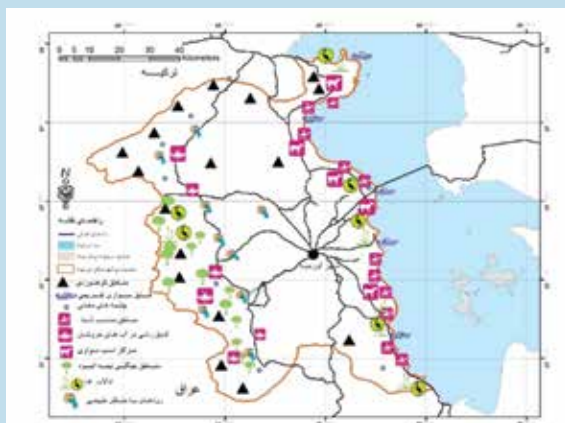
گیاهی، تنوع گیاهان دارویی بسیار زیاد است و در واقع می‌توان مناطق کوهستانی غرب شهرستان ارومیه را قطب گیاهان دارویی به شمار آورد و با ترویج کشت انواع گیاهان دارویی، تعداد زیادی از بیکاران شهرستان و استان می‌توانند اشتغال و درآمد مناسب داشته باشند. البته در اکثر روستاهای شهرستان از گیاهان به‌عنوان تغذیه و دارو استفاده می‌شود که با ترویج و تبلیغ آن می‌توان این موضوع را به شکل اقتصادی برنامه‌ریزی کرد.

نتیجه‌گیری

شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی به لحاظ لیتولوژی، هیدرواقلمیم و توپوگرافی، استعدادهای مناسبی برای جذب گردشگران درمانی دارد. دریاچه ارومیه و جزایر آن، چشمه‌های آب معدنی، تالاب‌های متعدد و طبیعت سرسبز و بکر، زمینه را برای توسعه و گسترش اکوتوریسم و گردشگری طبیعی درمانی فراهم کرده است. از آنجا که برنامه‌ریزی در امر گردشگری در کشور ما یک برنامه نوپا و جدید است، جاذبه‌های گردشگری درمانی باید به‌طور تخصصی شناسایی و مورد مطالعه قرار گیرند تا زمینه برای برنامه‌ریزی، سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری فراهم شود. با توجه به توصیف مراکز گردشگری طبیعی درمانی به این نتیجه می‌رسیم که جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی در مناطق پیرامونی پراکنده‌اند (تصویر ۱۲) و مطالعه و شناسایی و تبلیغ این مراکز گردشگری می‌تواند جریان اقتصادی را از مرکز به سمت پیرامون هدایت کند، به‌طوری که در صورت رونق گردشگری طبیعی درمانی در مناطق پیرامون، اشتغال و درآمد نیز بهبود می‌یابد و وضعیت معیشتی مردم پیرامون نیز بهتر می‌شود.

پیشنهادها

- مطالعه دقیق جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی شهرستان و استان و فراخوانی بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در طرح‌های گردشگری طبیعی درمانی؛
- با توجه به اینکه تمام جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی در

تصویر ۱۲. تعدادی از جاذبه‌های گردشگری طبیعی درمانی پیرامون شهرستان ارومیه

تصویر ۱۱. برخی گونه‌های گیاهی نادر کوه‌های اطراف شهرستان

- 14. Geosysteme
- 15. Pays
- 16. Region
- 17. Province
- 18. Domaine
- 19. Zone

۲۰. تقسیم‌بندی مذکور با تلخیص در این مقاله ارائه شده است.

۲۱. منطقه «ترگور» و «فرگور» یکی از مناطق خوش‌آب‌وهوای غرب شهرستان ارومیه است. این منطقه دارای چشمه‌های معدنی متعدد، مناطق جنگلی و سرسبز، رودهای فراوان و پرآب، زندگی عشایری و سایر جذابیت‌های دیگر است که می‌تواند از قطب‌های گردشگری سلامت کشور باشد.

۲۲. استفاده از موسیقی به‌ویژه موسیقی‌های محلی که ریشه در فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها دارد می‌تواند در بهبود برخی از امراض روحی و روانی مؤثر باشد.

منابع

۱. احسانی، افسانه (۱۳۹۴). اکوتوریسم راهی برای گردشگری پایدار. چاپ اول، انتشارات مهکامه.
۲. پاپلی‌بزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۶). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). چاپ دوم، تهران: سمت.
۳. شکویی، حسین (۱۳۵۴). «جغرافیای پزشکی و روش تحقیق در آن» نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تبریز شماره ۱۱۵.
۴. خذرسی، جبرائیل (۱۳۸۹). جغرافیای توریسم و اکوتوریسم آذربایجان غربی با رویکرد اقتصادی. چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد واحد ارومیه.
۵. اسماعیلی، پژمان و کریمی، زیور (۱۳۹۱). جغرافیای پزشکی تعاریف مفاهیم و ساختار. چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان.
۶. ذوالفقاری، حسن (۱۳۸۹). آب‌وهواشناسی توریسم. چاپ اول، تهران: سمت.
۷. سقایی، مهدی و مسعودی، محمدباقر (۱۳۹۳). اکوسیستم‌های طبیعی و اکوتوریسم با تأکید بر ایران. چاپ اول، انتشارات مهکامه.
۸. شکویی، حسین (۱۳۸۲). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا (فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی). چاپ اول، انتشارات گیتاشناسی.
۹. خراطزبردست، اسفندیار (۱۳۷۷). «عملکرد شهری در توسعه روستایی، رویکردی با نگرش فضایی به برنامه‌ریزی منطقه‌ای». فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۸۲.
۱۰. زساری، کرمان‌الله (۱۳۹۳). مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. دولفوس، الویه. تحلیل جغرافیایی. ترجمه سیروس سهامی (۱۳۷۰). چاپ اول، مشهد: نیکا.
۱۲. رهنمایی، محمدتقی (۱۳۹۴). اوقات فراغت و گردشگری. چاپ چهارم، انتشارات مهکامه.

مناطق قرار دارند که مالکیت آن‌ها عمومی یا دولتی است، بنابراین موضوع مالکیت از مشکلات عمده این بخش از گردشگری برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی است؛

- ارائه تسهیلات کم‌بهره و کاهش بوروکراسی‌های موجود در ادارات و بانک‌ها برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی؛
- آماده کردن زیرساخت‌های لازم به لحاظ تشویق بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری در طرح‌های گردشگری درمانی؛
- ایجاد امنیت پایدار مناطق پیرامونی و مرزی شهرستان ارومیه به لحاظ سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در طرح‌های گردشگری و همچنین احساس امنیت و آرامش از طرف گردشگران؛
- سامان‌دهی چشمه‌های آب‌های معدنی و تفکیک آن‌ها براساس درجه حرارت، مواد معدنی و املاح و تقسیم‌بندی آن‌ها براساس تأثیرگذاری در امراض؛
- سامان‌دهی طبیعی سنتی و احراز مجوز رسمی از طرف وزارت بهداشت و علوم پزشکی براساس تجربه و تخصص؛
- شناسایی و مطالعه گیاهان دارویی و غذایی شهرستان و حفاظت و مراقبت از آن‌ها به لحاظ مصرف داخلی و صادرات برای ارزآوری.

پی‌نوشت‌ها

1. Aldo Leopold
2. Franz Schaffner
۳. عبارت‌اند از: (sun: خورشید)، (sand: ماسه) و (sea: دریا) که در گردشگری به سه S معروف‌اند.
۴. فعالیت‌های آتش‌فشانی، گسل‌ها، شکستگی‌ها و درزها
۵. سگ‌ها و گربه‌ها به تجربه آموخته‌اند که در هنگام دل‌درد یا احساس دردهای درونی مقداری علف مَرغ بخورند.
6. Alfred Heviland
7. Core-Periphery
8. J-Fridmann
9. Gorg Bertrand
10. Chorologie
11. Taxonomie
12. Geotope
13. Geofacies